

מדינה יהודית, למרבה הפליאה,

זה טוב ליהודים

פרופ' אליאב שוחטמן הוא ראש הקתדרה למשפט עברי באוניברסיטה העברית בירושלים. מאמרו המקיף "התהליך המדיני, היבטים (בלתי) חוקתיים" ראה אור בגיליון 5/95. איש הוא חבר מועצת המערכת של **נתיב**.

פרופ' גיורא גולדברג מלמד בחוג למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן. תחום התמחותו הוא המפלגות בישראל. ספרו האחרון בנושא "הבוחר הישראלי 1992" ראה אור בהוצאת מגנס, 1994. פרופ' גולדברג הוא חבר מועצת המערכת של **נתיב**.

מנחם ברוד הוא דובר חב"ד, עורך ההוצאה-לאור של מרכז צעירי חב"ד, עורך העלון "שיחת השבוע", מחבר הספר "ימות המשיח" על הגאולה במקורות היהדות (הוצ' מכון ליובאוויטש שעל-יד מרכז צעירי חב"ד, 1992).

הרב **טוביה בלוי** הוא רב קהילת חב"ד בנווה יעקב ומנהל בית ספר תיכון בית-חנה חב"ד בירושלים. הרב ט"ב ידוע בחיבוריו בספרות תורנית. את השקפותיו בנושא מאמרו שלעיל פירסם בחיבורו "אלוקים באו גויים בנחלתך", הוצ' נחלי דבש, תשנ"ה, ירושלים.

מדינה יהודית וריבונות יהודית – כיצד מבטיחים זאת?

אליאב שוחטמן

אישור של שני שלישים מחברי הסינט, כדין כל הסכם בינלאומי שעליו חותמת ארה"ב.

האם ניתן להגדיר מגבלות חוקתיות אלה כנובעות מגזענות? האם יש בהן סממנים אנטי-דמוקרטיים? בוודאי שלא. מגבלות אלה נובעות מן התפיסה, שנושא הריבונות הוא כה חשוב, עד שאין להסתפק ברוב פשוט כדי לחולל בו שינויים, אלא דרוש לכך לפחות רוב מיוחס, אם בכלל.

האם על מדינת-ישראל לנהוג בסוגייה זו באופן שונה מכפי שמקובל בשיטות משפט שונות בעולם? בוודאי שלא. אכן, במדינת-ישראל לא קיימת עדיין חוקה, אבל אין כל מניעה בעד נקיטת דרכים חוקתיות אחרות שבאמצעותן תימנע הפגיעה בריבונות העם על ארצו, וגם אם יתאפשר ויתור כלשהו על הריבונות – ייקבע לפחות שההכרעה בשאלה זו לא תוכל להיעשות אלא ברוב מיוחס.

מבחינת חשיבותה, לא נופלת שאלת הריבונות – כמו נושאים מהותיים אחרים, כמו זכותם של יהודים לעלות לארץ מכוח חוק השבות – משאלות אחרות המוסדרות בסדר חוקתי במסגרת של חוקי יסוד. והנה, על-פי סעיף 4(ב) להצעת חוק יסוד: החקיקה, משנת 1993, "חוק-יסוד יתקבל בקריאה השלישית במליאת הכנסת בקולות של שני שלישים מחברי הכנסת; והוא הדין בחוק-יסוד המתקן חוק-יסוד או מבטלו". כפי שמבואר בדברי ההסבר להצעת החוק, הדרישה לרוב מיוחס של כל חברי כנסת, "מסמלת נוקשות של חוק-יסוד, שרוב מזדמן בכנסת לא יהיה די בו כדי לקבלו או כדי לשנותו" (בגלגולים מאוחרים יותר של ההצעה, מדובר במספר שהוא פחות משני שלישי הח"כ, אבל נשמר עיקרון הרוב המיוחס). שיקול זה המונח ביסוד הצעת חוק יסוד: החקיקה, הוא המונח גם ביסוד ההצעה להקנות נוקשות אף לחוקים אחרים, שאין הם אמנם במעמד של חוקי יסוד מן הבחינה הפורמלית, אבל הם ללא ספק חוקי יסוד מן הבחינה **מהותית**, וזאת לפי כל קנה מידה אפשרי.

וכך הסכנות שאיימו במרוצת ארבע השנים האחרונות על קיום הריבונות הישראלית בירושלים וברמת הגולן, הועלו רעיונות, וגם הצעות-חוק, בדבר הצורך לשריין את החוקים המחילים את ריבונות המדינה בשטחים אלה, באופן שלא ניתן יהיה לעשות שום שינוי במצב החוקי הקיים אלא ברוב מיוחס. תכליתן של הצעות אלו היתה, למנוע מצב שבו תתקבל ברוב קטן הכרעה בעניינים שהם גורליים לעם ישראל ולארצו, אלא יידרש לכך רוב מיוחס.

כל הצעות החוק הנוכרות נדחו בשעתן בכוח הרוב המצומצם שהיה לקואליציה היוצאת – רוב שכלל את מה שנקרא "הגוש החוסם", אשר בין מרכיביו היו גם המפלגה הדמוקרטית הערבית וחד"ש.

מצד שוללי רעיון השיריון נשמעה הטענה, כי הדרישה לשיריון חוקים אלה יש בה משום גזענות, וכי היא אנטי-דמוקרטית, בין היתר משום שתכליתה לנטרל את המשקל שיש לקול הערבי, ובכוונתה לשלול מן האזרחים הערביים את הזכות להשתתף באופן מלא, וגם להכריע, בשאלות האמורות.¹

האם יש ממש בטענה זו? לעניות דעתי, הטענה הנוכרת מופרכת מעיקרה וזאת מן הנימוקים הבאים:

שאלת הריבונות היא שאלה קרדינלית, שבמדינות אשר בהן יש חוקה, קובעת במקרים רבים החוקה עצמה שיריונים מיוחדים שתכליתם למנוע פגיעה בריבונות באמצעות רוב קטן. הגנה חוקתית זו, המקובלת במדינות רבות בעולם, אין לה כמובן ולא כלום עם הבעיה הערבית, אלא התפיסה המונחת ביסודה היא, שנושא כה חשוב, כריבונותו של עם על ארצו, אסור שיוכרע ברוב קטן.

וכך, יש מדינות שבהן החוקה שוללת מכל וכל אפשרות של פגיעה בריבונות בחלק **כלשהו** של המדינה.² במדינות אחרות דרוש על-פי החוקה רוב מיוחס. בארצות-הברית, שבה שאלת הריבונות אינה נזכרת כלל בחוקה – ככל הנראה מן הטעם, שעל דעתם של האמריקאים לא עולה כלל שמדינתם תוותר אי פעם על שטח המצוי בריבונותה של ארה"ב – גם אם ניתן לוותר על הריבונות, טעון הדבר

¹ ראה דברי ח"כ האשם מחמיד וסאלח סאלים מחד"ש בדיון בהצעת חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל (תיקון) (נוק' שות החוק), "דברי הכנסת" מיום 7.6.95; דברי שר המשפטים דוד ליבאי בדיון בהצעת חוק זומה, "דברי הכנסת" מיום 21.2.96; דברי שר המשפטים דוד ליבאי בהצעת חוק רמת הגולן (תיקון) (נוקשות החוק), תשנ"ד-1993, "דברי הכנסת" מיום 13.3.96.
² ראה מאמרי: הגולן – הסכר מול המפולת, נתיב, 2/1993 עמ' 13-12.

תפיסה זו, שלפיה הארץ היא של העם היהודי לדורותיו, ואין סמכות לרוב מזדמן כלשהו, ויהיה גדול ככל שיהיה, להפקיע את זכותו של עם לארצו, מקובלת על דעתם של הוגי דעות בכל העולם, ולתפיסה זו נתן דוד בן גוריון ביטוי בנאומו בפני הקונגרס הציוני הכ"א, שהתכנס בבאזל בשנת 1937:

לאף יהודי אין זכות לוותר על זכות קיומה של האומה היהודית בארץ ישראל. אין לאף גוף יהודי סמכות כזו. אפילו לכל היהודים החיים היום אין הסמכות לוותר על חלק אדמה כל שהוא. זוהי זכות השמורה לאומה היהודית בכל דורותיה. זכות זאת לא תאבד בשום תנאי. אפילו אם בזמן כלשהו יהיו כאלה אשר יצהירו כי הם מוותרים על זכות זו, אין להם הכוח ולא הסמכות לשלול מהדורות הבאים זכות זו. האומה היהודית אינה מחויבת ואף אינה כפופה לשום ויתור שכזה. זכותה לאדמה זו, כולה, תקפה ושרירה לנצח. ועד לבוא הגאולה השלמה, לא נוזו מזכות היסטורית זו.

לא למותר לציין, כי זכותו של העם היהודי על ארץ-ישראל היא זכות מוכרת במשפט הבינלאומי, לאחר שבשנת 1922 הוטלה על בריטניה – כבעלת המנדט מטעם ארגון חבר הלאומים – המשימה להוציא לפועל את תכנית הקמתו של הבית הלאומי היהודי בא"י. לקידום ביצועה של תכנית זו הוטלה על בריטניה, בין היתר, המשימה לדאוג להתיישבות יהודית צפופה בא"י. מדינת-ישראל, כיושרת המעצמה המנדטורית, מחויבת אפוא להמשיך בהוצאתה לפועל של תוכנית הבית הלאומי – דהיינו, המשך ביסוסה של המדינה היהודית וקידום ההתיישבות של העם היהודי בארצו – ולא רק מכוח החזון הציוני אלא גם מכוח המשפט הבינלאומי.

אכן, לאחר שהוכרה זכותו של העם היהודי על א"י בשנת 1922, נקרע מתחום הבית הלאומי – בעקבות קנונייה בין שתי מעצמות המנדט האזוריות, בריטניה וצרפת – שטחה של רמת הגולן (שאלת עבר הירדן המזרחי אינה עומדת ברגע זה על הפרק), אבל דבר זה נעשה תוך התנגדותה הנמרצת של התנועה הציונית, ובלא שניתנה לנוגע בדבר – העם היהודי – כל אפשרות לשטוח את טענותיו בפני פורום בינלאומי כלשהו. בפועל, לא הכירה התנועה הציונית מעולם בקריעת חבל ארץ זה מא"י ובצירופו לסוריה, משקיבלה זו את עצמאותה. שיחרורה של רמת הגולן משלטון סורי בן 21 שנים במלחמת ששת הימים לא היה אפוא, מבחינת התפיסה הציונית, אלא השלמתה של מלחמת השחרור משנת תש"ח, שבה לא שוחרר אלא חלק מא"י מעול זרים.

החלת הריבונות הישראלית על רמת הגולן באמצעות חוק רמת הגולן, תשמ"ב-1981, לא היוותה אפוא אלא מתן לבוש חוקי לזכות הטבעית וההיסטורית של העם היהודי על

הרעיון, שלפיו יש להקנות נוקשות לחוקים מסוימים, אינו נובע אפוא רק מן הרצון לנטרל את השפעתו של הקול הערבי. מטרתו למנוע מצב שבו שינוי חוקתי הטעון הסכמה לאומית רחבה ייעשה בעזרת רוב פשוט מזדמן, גם אם רוב זה מבוסס כולו על קולות יהודיים.

אם לכל מדינה בעולם יש מלוא הסמכות המוסרית והחוקתית לשריין את נושא הריבונות, ונושאים חשובים אחרים, בלא שיהא בכך משום פגיעה בעקרונות הדמוקרטיה, הרי קל וחומר בן בנו של קל וחומר שהדברים נכונים ביחס למדינת-ישראל.

מדינת-ישראל היא, על-פי הגדרתה במגילת העצמאות, מדינה יהודית בעלת צורת משטר דמוקרטי. אופיה של המדינה, כמדינה יהודית, עם היותה בעת ובעונה אחת גם מדינה דמוקרטית, מוצא את ביטויו גם בכמה מחוקי היסוד שלה. סעיף 1 (סעיף "המטרה") לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו – חוק שמטרתו להגן על כמה מזכויות היסוד של האדם, קובע: "חוק יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית".

היותה של מדינת-ישראל מדינה **דמוקרטית**, מוצא את ביטויו בעקרונות יסוד המאפיינים משטרים דמוקרטיים נאורים, כמו עקרון השיוויון, חופש התנועה וכיוצא בזה. היותה של מדינת-ישראל מדינה **יהודית** מוצא את ביטויו בעקרונות יסוד שהם ייחודיים למדינה יהודית. בין העקרונות הללו אפשר למנות את זכות העלייה החופשית לכל יהודי מכוח חוק השבות, את היותה של השפה העברית הלשון המדוברת של הציבור בישראל, ואת היותם של השבת ומועדי ישראל ימי המנוחה הרשמיים של המדינה.

עיקרון יסוד נוסף המאפיין את מדינת-ישראל כמדינה יהודית הוא הזכות הטבעית וההיסטורית של עם ישראל בארצו – זכות שמכוחה קמה המדינה, כמוצהר במגילת העצמאות, ושהיא הבסיס להחלת ריבונותה על שטחי ארץ-ישראל.

ביחס לזכויותיו של העם היהודי בכותל המערבי, התבטא פעם נשיא בית-המשפט העליון, השופט אגרנט, ואמר: (זכויות אלה) "הינן זכויות טבעיות והיסטוריות, שהן מעל לכל חוק ואשר אין בכל חוק כדי לשלולן או להפחית מהן".³ זומה בעיניי, שדברים אלה יפים ביחס **לכל** חלקי ארץ-ישראל ההיסטורית שמהם גורש העם היהודי ואליהם הוא חזר במאה השנים האחרונות, לאמור: זכויות אלה הן מעל כל חוק, ואשר אין בכל חוק כדי לשלולן או להפחית מהן.

משמעות הדברים היא, שריבונות העם היהודי בארצו מהווה זכות חוקתית על-חוקתית, ובהעדר חוקה, ראויה זכות זו להיות משוריינת, לבל ניתן יהיה לפגוע בה באמצעות רוב מזדמן כזה או אחר. לדעתי, השיריון צריך להגן על ריבונותו של העם היהודי בארצו באופן שלא ניתן יהיה לבצע **כל** שינויים בנושא הריבונות, גם לא על-ידי רוב מיוחס, בדומה למה שנקבע בסוגייה זו בחוקות רבות בעולם.

³ בג"ץ 222/68 חוגים לאומיים נ' שר-המשט-רה, פ"ד כד(2), עמ' 216.

עקרונות הדמוקרטיה לדאוג שלא יקומו על אלה מהרסים ומחריבים מבפנים....

לאחרונה אמר דברים מפורשים בעניין זה, נשיא בית המשפט העליון, השופט א' ברק:

"דמוקרטיה רשאית להגן על עצמה מפני כוחות לא דמוקרטיים המבקשים לעשות שימוש בדרכים דמוקרטיות לשם שלילת הדמוקרטיה. זהו הביטוי לרעיון הדמוקרטיה המתגוננת. לעתים מוצא הדבר ביטוי בקביעתה של החוקה כי הוראות מסוימות בה אינן ניתנות לשינוי".⁶

ובכן, אין זה רעיון אנטי-דמוקרטי לקבוע הוראות שריון המונעות כליל אפשרות לשינויים של עקרונות יסוד שעליהם מבוססת המסגרת החברתית והמדינית. מאחר שמדינת-ישראל היא לא רק מדינה דמוקרטית אלא גם מדינה יהודית, הרי שכשם שהיא רשאית לנקוט באמצעים החוקתיים המתאימים כדי להגן על הווייתה הדמוקרטית, כך גם היא רשאית ואף חייבת לנקוט באמצעים החוקתיים המתאימים כדי להגן על הווייתה היהודית. אם חפצי חיים אנו, ואם ברצוננו להבטיח חיים במדינה יהודית גם לבנינו אחרינו, חובה על הכנסת לחוקק ללא דיחוי חוקים שיהא בהם כדי להגן על שימור אופיה היהודי של מדינת-ישראל, כשם שבעבר קבעה הכנסת הוראות שריון ביחס לעניינים מרכזיים אחרים בחיננו, כמו זכויות אדם ונושאי בחירות.

לאור העובדה, שיש אנשי משפט הסבורים כי אין בכוחה של הכנסת, כגוף מחוקק, לכבול את ידיה של כנסת אחרת, גם לא באמצעותו של סעיף שריון, וסעיף זה גופו יכול להתבטל בעתיד ברוב פשוט,⁷ על הכנסת לפעול כרשות מכוננת, ולקבוע את השיריון במסגרת של חוקי יסוד, כדי להבטיח את תקיפותו החוקתית של סעיף שריון. כדאי לזכור, שכבר בתקופת כהונתה של הכנסת היוצאת עברו הצעות החוק לשריון חוק רמת הגולן בקריאה טרומית (13.3.96), אלא שבפרק הזמן הקצר שנותר עד הבחירות, ובמצב הכוחות הפוליטי שהיה קיים בכנסת היוצאת, לא היתה כל אפשרות להעביר באופן סופי חוק יסוד בסוגייה זו ובסוגיות הנוספות הראויות לשריון. בכנסת הארבעה עשר שנבחרה זה עתה, מצוי רוב גדול התומך בחקיקה כזו, ויש לצפות שהכנסת הנבחרת אכן תפעל בהקדם ובנחישות לקידום הליכי החקיקה של חוקי יסוד חיוניים אלה. אם אכן כך ייעשה, יירשם הדבר כאחד ממעשי החקיקה החשובים ביותר בדברי ימיה של הכנסת, ובדברי ימיו של העם היהודי השב לארצו ■

חלק זה של אי"י – זכות, אשר מימושה התבצע על-ידי המעשה היהודי והציוני של יישובו מחדש של חבל ארץ זה. בדומה לכך, החלת הריבונות הישראלית על ירושלים רבתי באמצעות הצו שהוצא מכוח סעיף 11(ב) לפקודת סדרי השלטון והמשפט, תשי"ט-1949, לא היוותה אלא מתן לבוש חוקי לזכות הטבעית וההיסטורית של העם היהודי על ירושלים – זכות, אשר מימושה התבצע על-ידי המעשה היהודי והציוני של יישובה מחדש של בירת הנצח של עם ישראל.

גם ההתיישבות היהודית במרחבי יהודה, שומרון וחבל עזה – לבד מן העובדה שהיא מהווה מימוש זכותו של העם היהודי במישור המשפט הבינלאומי – הרי היא מבוססת על סעיף 11(ב) לפקודת סדרי שלטון ומשפט, תשי"ט-1949, שבו עוגנה בחוק התפיסה הרואה את שטחי ארץ-ישראל כמצויים בריבונותו של העם היהודי, ועל-כן החלתה בפועל של הריבונות על-ידי המדינה ורשויותיה אינה אלא צעד טכני בלבד.⁴

כל ויתור על חלקים של ארץ-ישראל ומסירתם לריבונות זרה, או לשלטון זר – ויתור, הכרוך בהכרח בחורבן היישובים היהודיים שכבר הוקמו שם, ובמניעת הקמתם של יישובים כאלה בעתיד – יסכל אפוא בעליל את יכולתה של המדינה לממש את זכות ההתיישבות של העם היהודי בארצו, ויהא בו משום החזרת גלגלי ההיסטוריה אחורנית. מהלך כה דרסטי, בעניין כל כך גורלי, אי אפשר שיעשה ברוב מזדמן כלשהו, והדרישה המינימלית היא שרק רוב מיוחס, שיבטא הסכמה לאומית רחבה ביותר, יוכל להביא למהלך כזה.

בהקשר זה כדאי לציין, שלא רק החקיקה הנוגעת לשאלת הריבונות ראויה לשריון. יש חוקים נוספים שיש להם השלכות מרחיקות לכת לגבי שימור אופיה היהודי של מדינת-ישראל, כמו חוק השבות וחוק יסוד מקרקעי ישראל, שאף הם צריכים שריון מן הטעם הנזכר לעיל. אם לא ישוריינו חוקים אלה, יש סכנה אמיתית לעצם קיומה של המדינה, אם ביום מן הימים ייווצר רוב בכנסת – ולו רוב קטן ביותר – לשינויים של החוקים או של חלק מהם.

החובה המוטלת על הכנסת לנקוט באמצעים החוקיים והחוקתיים הראויים כדי להגן על שימור אופיה היהודי של המדינה, אינה נופלת מן החובה המוטלת על הכנסת לנקוט באמצעים החוקיים והחוקתיים הראויים כדי להגן על שימור אופיה הדמוקרטי של המדינה. על חובתה של הכנסת לעשות להגנת הדמוקרטיה, כתבה בשעתה הגב' מרים בן-פורת, המשנה לנשיא בית המשפט העליון:⁵

הגיעה העת לחוקק ללא דיחוי חוק שיהא בו כדי להגן על המדינה מפני השתלבותן של רשימות חתרניות בגוף המחוקק. על המדינה החפצה חיים והאמונה על

⁴ ראה ספרי: ויעמידה לעקב לחוק, ירושלים תשנ"ה, עמ' 123 ואילך.
⁵ ע"ב 84/2 ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לזיכרון האחת עשר-רבה, פ"ד לט(2), עמ' 286.
⁶ רע"א 7504/95, 7793 גאנס יאסין ויבין רוכלי נ' רשם המפלגות ואחי (טרם פורסם).
⁷ ראה מאמרו של ז' סגל, שריון ללא שריון, "הארץ", 12.6.95.

האמנם החרדים הם מושיעי הציונות ?

גיורא גולדברג

התמיכה ההמונית בנתניהו הופגנה על אף היותו מועמד בעייתי מבחינתם של החרדים. כמעט כל מועמד אחר של הימין עשוי היה להתקבל באהדה רבה יותר בציבור החרדי. התמיכה העצומה בנתניהו בצד השקעת מאמצים ארגוניים וכספיים יוצאי דופן למען בחירתו, מלמדת על הצבעה על רקע רעיוני מובהק מצד החרדים.

ההתייצבות הגלויה והחד-משמעית לצד אחד המועמדים הסבה נזק לכושר המיקוח הפוליטי של החרדים ושל מפלגותיהם. הטענה השגורה בציבור החילוני כאילו עוסקות המפלגות החרדיות בסחטנות נשמעת תלושה לגמרי מן המציאות. הייתכן כי ציבור המתמחה בצבירת כוח מיקוח כדי להוות לשון מאזניים ייצא מעורו כדי להבטיח את ניצחונו של אחד המועמדים? סוף סוף צצה עבורו הזדמנות יוצאת מן הכלל. מפלגת השלטון היתה מוכנה לשלם כל מחיר חומרי שיידרש על-ידי החרדים תמורת הצבעתם עבור פרס. והנה, דווקא אחד המיגזרים העניים ביותר בחברה הישראלית העדיף לעמוד בפיתוי ולהצביע על-פי צו מצפונו.

אי אפשר לתלות את התמיכה ההמונית של החרדים בנתניהו רק בהשפעתה של המנהיגות הרוחנית. מנהיגות זו, כמו המנהיגות הפוליטית של החרדים, נאלצה לקבל את פסק דינו של הרחוב החרדי. ההמונים לא הותירו למנהיגיהם כושר תמרון רחב. אלה לא רצו להסתכן בקרע עם צאן מרעיתם והביעו תמיכה מוקדמת במועמדותו של נתניהו. תמיכה זו הוסיפה אחוזים אחדים לשיעור התומכים בנתניהו, שהיה גבוה מאוד עוד בטרם נתנו הרבנים את דעתם בעניין ההצבעה.

כאשר בוחנים את שיתוף הפעולה בין החרדים לתנועה הציונית מתגלות שתי תקופות קצרות של שיתוף פעולה. המשותף לשתי התקופות הוא היותן תקופות של יציקת מבנים פוליטיים חדשים. בראשית שנות העשרים, עם יצירת מוסדות כנסת ישראל, נטלו החרדים חלק בבחירות לאספת הנבחרים הראשונה, אולם כעבור שנים אחדות שבו לעמדתם הבלדנית. התקופה השנייה החלה זמן קצר לפני הקמת המדינה ונמשכה עד פרישת המפלגות החרדיות מן הממשלה ומן הקואליציה ב-1952. החרדים נטלו חלק בהכרות המדינה והשתתפו במוסדות הייצוגיים – מועצת העם, מועצת המדינה הזמנית, האספה המכוננת והכנסת.

התגייסותם של החרדים למען בחירתו של בנימין נתניהו לראשות הממשלה היא תופעה פוליטית-חברתית רבת-חשיבות. תופעה זו משקפת תמורות יסודיות המתחוללות בחברה הישראלית בכלל ובחברה החרדית בפרט. רגע אחד לפני צניחתה של הציונות למסלול שעלול היה להובילה להתרסקות, הופיעו החרדים, בלמו את מהלך ההיסטוריה, הדפו את מבקשי נפשה של הציונות והעניקו לתנועה המופלאה הזו סיכוי מחודש.

הצבעת החרדים בבחירות 1996 מבטאת התקרבות בין החרדים לציונות – תהליך שיש בו משום השלמה והכרה בשותפות הגורל. ההתקרבות הזו לא נבעה מתזווה חד-צדדית של החרדים כלפי הציונות או של הציונות כלפי החרדים, אלא היא תוצאה של שתי התמורות הללו גם יחד. הצבעת החרדים עבור נתניהו היתה הומוגנית יותר מאשר אפילו הצבעת הערבים וחברי הקיבוצים עבור פרס. שיעור ההשתתפות של החרדים בבחירות 1996 היה גבוה מזה של ערביי ישראל, על אף הגידול בהשתתפות הערבית בבחירות האחרונות. פרס זכה לקולותיהם של 94.7 אחוזים מקולות המצביעים הערביים.

לא קיים נתון מדוייק לגבי שיעור התמיכה של החרדים בנתניהו, אולם ההערכה היא, כי הוא גבוה משיעור התמיכה של הערבים בפרס. בני ברק השיג נתניהו 88.9 אחוזים, אולם בעיר זו מתגוררים גם לא-חרדים. מצב דומה קיים ברכסים, שם הגיע שיעור התמיכה בנתניהו ל-86.8 אחוזים. בשלושה עשר ישובים על טהרת החרדים מתקרבים שיעורי התמיכה בנתניהו למקסימום: 99.6 אחוזים בכפר חב"ד, 100 אחוזים במושב קוממיות, 94.7 אחוזים בקיבוץ חפץ חיים, 99.2 באחוזים מושב תפרח, 99.8 אחוזים במתתיהו, 100 אחוזים במעלה עמוס, 99.6 אחוזים בביתר עילית, 98.1 אחוזים בבית חלקיה, 100 אחוזים במושב יסודות, 100 אחוזים באלומה, 98.5 אחוזים בקרית יערים, 98.5 אחוזים באספר ו-99 אחוזים בעמנואל. ממוצע התמיכה בנתניהו בשלושה עשר היישובים הללו עומד על 99 אחוזים.

לא מן הנמנע, כי בקלפיות העירוניות של החרדים היתה התמיכה בנתניהו נמוכה באחוזים אחדים, אולם שיעורה נותר גבוה מאד. התמיכה החרדית בנתניהו היתה כה גבוהה עד כי ניתן להעריך ששיעור מצביעי יהדות התורה שתמכו בנתניהו לא היה נמוך משיעור מצביעי הליכוד שתמכו בו. כמו כן, בולטת מגמת גידול בכוחה של מולדת בקרב החרדים, בעיקר בריכוזי חב"ד. בציבור הדתי-לאומי, לעומת זאת, הסתמנה נסיגה מסוימת בחלקה של מולדת.

בבחירות לא לסגת מחברון היתה דווקא מכיוונה של מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל.

צמיחתה של ש"ס קירבה את החרדים לציונות עוד יותר. מכיוון שבקרב בני עדות המזרח החלוקה בין חרדים לדתיים-לאומיים אינה כה ברורה וחדה, תרמה ש"ס לשבירה מסוימת של ההיבדלות החרדית. בנוסף לכך, עובדה היא שמרבית מצביעי ש"ס שירתו בצבא. בניגוד לבידודם של החרדים האשכנזים, לא נרתעה ש"ס מהצטרפות להסתדרות, ולאחרונה צצו בה אף הרהורים בכיוון של הצטרפות למוסדות התנועה הציונית – מהלך שהחרדים האשכנזיים עדיין נמנעים ממנו, כפי שרובם נרתעים מן ההסתדרות ואינם משרתים בצבא.

הניציות החרדית אינה על רקע אסטרטגי-ביטחוני, אלא היא מבטאת שילוב של המימד הלאומי והמימד הדתי. עמדות החרדים בשאלות חוץ וביטחון אינן מנותקות מן ההקשר הדתי-לאומי הרחב, שעיקרו בזהות הלאומית והדתית, אלא נגזרות ממנו. מכיוון שגם היוניות הקיצוניות מבית מדרשם של אנשי מרצ ושל חלק מאנשי העבודה כרוכה היטב בסוגיות הזהות הלאומית והדתית ("דת השלום"), נוצר מצב של היוזן הדדי בין החרדים לבין השמאל הקיצוני.

חדירת החרדים לשיח הפוליטי הישראלי מהווה סימן נוסף בתהליך התערותם בחברה הישראלית. השפעתן הרבה של שתי הקבוצות הקוטביות הללו, על עיצוב סדר היום הציבורי לקראת בחירות 1996 שיחקה לידי של הימין בבחירות לראשות הממשלה. הרקע לכך נעוץ היה בכישלונה של מפלגת העבודה להמיר את היתרון הברור שהתפתח בשנים האחרונות בדעת הקהל לתפיסה היונית הצרה, שאינה קושרת את שאלות החוץ והביטחון לשאלות רחבות יותר של זהות לאומית ודתית.

על אף התהום הרעיונית הכרויה בין החרדים לשמאל הקיצוני נושאות שתי הקבוצות מסגרת מחשבתית משותפת. לכאורה שתיקה אנטי-ציונית, אולם במציאות החל השמאל הקיצוני להתנתק מן הציונות ואילו החרדים מצויים בתהליך של ציוניזאציה. דווקא עם השבר הגדול שהתחולל בשמאל זכתה הציונות לתמיכה ממקור בלתי-צפוי. היהודים הנאמנים הללו, מבלי שיכנו עצמם ציונים, מתייצבים בחזית הציונות. מכאן לא רחוקה הדרך לשירות צבאי, ואכן אפשר להניח שתהליך זה יתחיל לקרום בשנים הבאות עור וגידים.²

כדי לזרז את תהליך הציוניזאציה של החרדים צריכה הציונות לעבור תהליך מקביל של יהודיזאציה. שני התהליכים הללו אמורים להזין זה את זה והם מתרחשים באיטיות מאז שנות השבעים. החברה הישראלית המודרנית משוועת לתרומות נוספות שמסוגלת החברה החרדית להעניק לה. ההתמוטטות הערכית שחלה בחלקים גדולים של החברה הישראלית כוללת נסיגה מערכים לאומיים (בין אדם לעמו, למורשתו ולמדינתו) ומערכים חברתיים (בין אדם לחברו). לחרדים יש פוטנציאל אדיר של ערכים חברתיים – כמו ערכי משפחה, יושר, כבוד, צניעות, סמכותיות, רוחניות – אותם יכולים הם להקרין על החברה הישראלית. לשם כך אמורים החרדים

נציגם היה חבר במנהלת העם, בממשלה הזמנית ובממשלות השונות עד נובמבר 1952.

לאחר מכן חזרה אגודת ישראל לשימון האופוזיציוני למשך עשרים וחמש שנים.¹ הם שבו לקואליציות, אולם לא לממשלות, בעקבות עליית הליכוד לשלטון ב-1977. הפעם היה שיתוף הפעולה שלהם עם התנועה הציונית ארוך ועמוק יותר והוא הגיע לשיאו בבחירות 1996. בעוד ששיתוף הפעולה הזמני בראשית שנות העשרים וכן בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים, נגרם בעיקרו על-ידי השינויים המבניים שהתחוללו אז, הרי שיתוף הפעולה שנמשך כבר עשרים שנה משקף שינוי עמוק בחברה החרדית.

עיקרו של השינוי הוא בהסתגלות מסוימת של החרדים לציונות המודרנית, ובניסיון להשפיע באופן מהותי על התפתחותה. המאמצים הרבים שעושים החרדים למען העמקת צביונה היהודי של מדינת ישראל מלמדים דווקא על ההערכה הרבה שהם רוחשים למדינה. ואכן, חוגי מיעוט רדיקליים בחברה החרדית – דוגמת נטורי קרתא והעדה החרדית – אינם מגלים עניין מיוחד באופיה של מדינת ישראל תוך שלילה גמורה של הציונות.

ההבדל ביניהם לבין החרדים האגודאיים הוא עצום, והוא חורג בהרבה מעצם נכונותם של האגודאים להשתתף בבחירות. האגודאים הסכימו מזמן לכך שישראל לא תוכל להיות מדינת הלכה. אין הם מתייחסים למדינת ישראל כאל עוד מדינת גלות אחת, אלא כמדינתם היהודית. אין זה מקרה שהחרדים שבו לתמונה דווקא ב-1977. עליית הליכוד לשלטון ביטאה את תהליך היהודיזאציה של הציונות והתאימה לרחשי לבם של החרדים.

עוד לפני הצטרפותה של אגודת ישראל לקואליציה ב-1977 אפשר היה לזהות ניצנים של יציאה מהבדלנות והסקטוריאליזם שכפו על עצמם החרדים. בפעילות הפרלמנטרית של חברי הכנסת החרדיים הסתמנה מגמה שביסודה עיסוק הולך וגובר בנושאים לאומיים כלליים. במיוחד החלה לבלוט התייחסות החרדים למדיניות חוץ וביטחון שאט אט קיבלה אופי לאומי מובהק. המחקרים המנסים לעמוד על עמדות הציבור בשנים האחרונות מגלים, כי החרדים נעשו לקבוצה הניצית ביותר בציבור הישראלי. אפילו בסוגיית הגולן בולטת עמדתם הנחושה של החרדים. נכחותם בהפגנות נגד הסכמי אוסלו היתה מרשימה.

סימנים נוספים של התקרבות לציונות אפשר לראות בשיפור הבולט שחל במעמדה של השפה העברית בקרב החרדים. כמו כן, החל גל של התיישבות חרדית ביהודה ושומרון, שהלך והתעצם בשנים האחרונות. תופעה זו מצאה את ביטוייה גם בהצבעה בבחירות האחרונות לכנסת העלייה הבולטת ביותר – ב-135 אחוזים – בשיעור התמיכה בקלפיות ביהודה ושומרון נרשמה ב-1996 דווקא לזכותה של יהדות התורה – מ-2.6 אחוזים ב-1992 ל-6.1 אחוזים ב-1996. התביעה הראשונה מנתניהו לאחר ניצחונו

¹ 1961-1960.
² 1969.

שוקעת אל מול הציונות הסוציאליסטית המתפרצת והדינמית, הרי בשלהי המאה אין מנוס מן המסקנה, כי החברה החרדית נותרה איתנה, ואפילו התחזקה, ואילו הציונות הסוציאליסטית הגיעה לסוף דרכה. אי אפשר יהיה לנסות ולקרוע מן הציונות את בסיסה היהודי, שהוא תמצית קיומה ומהותה. הרעיון כאילו ניתן יהיה להגשים את הציונות דרך אידיאולוגיה זרה ליהדות נשבר לרסיסים. בחירות 1996 הוכיחו כי הפער בין החרדים לציונות הצטמצם בהרבה ■

לצאת מתחום המושב שלהם, מבלי שיאבדו את ייחודם. זו משימה מסובכת למדי, שהרי ללא בידולם ארוך השנים לא היו החרדים צוברים עוצמה תרבותית וחברתית כזו. העימות ההיסטורי בין החרדים לציונות עשוי להסתיים בפיוס. למעשה, היה זה עימות בין החרדים לפלג הציוני ששאף לציונות שאינה נשענת על היהדות המסורתית. צריך להודות שטענת החרדים, כי לא תיתכן ציונות בלי יהדות, במשמעותה האורתודוקסית, היתה צודקת בעיקרה. אם במחצית הראשונה של המאה נדמה היה שהיהדות החרדית

הציונות החרדית – בעל ברית של אמת

מנחם ברוד

החרדית כלפי ענייני המדינה, ולדרך הנכונה לקנות את ליבה (עלי לציין שהדברים נכתבים על דעתי הפרטית, ואין לראות בהם עמדה רשמית כלשהי).

שתי סיבות עיקריות גרמו ליצירתה של התדמית לפיה אין היהדות החרדית מעורבת בענייני המדינה. סיבה אחת נעוצה בעובדה שנציגיה מסרבים לכהן כשרים בממשלה, וליטול חלק באחריות הלאומית (ש"ס שינתה עמדה זו וחבריה מכהנים כשרים, אולם נציגי יהדות התורה מקפידים עד היום שלא לקבל תפקידי שרים). הסיבה השנייה היא היצמדותם של הפוליטיקאים החרדים למעמדם כלשון מאזניים, דבר שמחייב אי נקיטת עמדות ברורות בנושאים השנויים במחלוקת בין הגושים.

האמת ההיסטורית היא, שבימי הקמתה של המדינה היתה היהדות החרדית חלק מהשלטון. נציג אגודת ישראל, הרב יצחק מאיר לוי, כיהן כשר הסעד בממשלה הזמנית. עוד קודם הקמת המדינה התנהל משא ומתן בין האגודה לבין הסוכנות על שיתוף החרדים בשלטון. ההחלטה לפרוש משולחן הממשלה התגבשה מאוחר יותר, עם קבלת חוק שירות לאומי לבנות. גדולי התורה הגיעו אז למסקנה, שנציגיהם אינם יכולים לשאת באחריות מיניסטריאלית למדיניות זו.

מן הדין שנבין את הקושי האמיתי של יהודים חרדים לשאת באחריות למדיניות הנוגדת את רוחה של דת ישראל. מדינת ישראל היא בפועל מדינה חילונית, ורוב משרדי הממשלה אחראים לפעולות שאינן עולות בקנה אחד עם ההלכה. שרי הממשלה נושאים באחריות מיניסטריאלית

מ אז הבחירות האחרונות אנו עדים לחשבון נפש נוקב שעורכים "המומחים" למיניהם בסגנון של "איפה טעינו". תוצאות הבחירות מצביעות על מגמות בחברה הישראלית שלא "המומחים" ולא הפרשנים צפו מראש. ואחת התופעות המפתיעות היתה התגייסותו החד-משמעית של הרחוב החרדי למען בחירתו של נתניהו.

ההפתעה נבעה מההנחה הרווחת שהחרדים אינם מעורבים במידה רבה בענייני המדינה, ושכל מעייניהם נתונים לנושאים דתיים ולתקציבים למוסדותיהם. התפיסה המקובלת גורסת שהחרדים ילכו תמיד "עם מי שיתן יותר", ואילו השאלות המדיניות והביטחוניות אינן מעסיקות אותם במיוחד. לכן היתה זו הפתעה כה גדולה שדווקא היהדות החרדית נרתמה במסירות כזאת למען בחירתו של ראש-ממשלה מהימין.

הנחה זו מסבירה גם את תחושת האכזבה של צמרת "העבודה", בבחינת "נתנו להם כל-כך הרבה וברגע המבחן הם בגדו בנו". אין לאנשי "העבודה" הרגשה דומה כלפי ציבור המתנחלים, למשל, ש"יקיבלו" גם הם מהממשלה הקודמת לא מעט, כמו כבישים עוקפים וכדומה. ברור לחלוטין שהמתנחלים שייכים למחנה השני, ואיש לא ציפה שהם יבחרו בממשלת השמאל, גם אם זו תשקיע מיליארדים בהתנחלויות. הבנה בסיסית זו לא היתה קיימת לגבי הציבור החרדי. משום מה נראה היה לאנשי השמאל שתמורת תקציבים והטבות יתמכו החרדים באופן אוטומטי בממשלת עבודה-מרצ. לכן כה גדול זעמם כלפי החרדים שהיפנו להם עורף, והעניקו את תמיכתם בכל עוצמתה למועמד הימין.

השורות הבאות יוקדשו לבחינת עמדתה של היהדות

אינה קונה את לבו. הוא גם אינו יוצא מכליו למשמע החלום לגב חומוס בדמשק, ולכן אין הוא רואה בכך סיבה לרדת מרמת-הגולן.

הציבור החרדי קשור לארץ-ישראל בכל נימי נפשו. אין לו בעיה עם "שטחים כבושים". הוא אינו רואה את חבלי ארץ-ישראל כ"קרקע" העוברת לסוחר. גם דעתו הבסיסית על שכנינו הערבים לא עוותה על ידי שופרות התעמולה שלהם, והוא יודע בדיוק מי הם ומהן שאיפותיהם. לציבור זה ברור שהדרך היחידה להבטיח שלום וביטחון היא על-ידי עמידה תקיפה ובלתי מתפשרת.

עמדתו זו של הציבור החרדי באה לידי ביטוי מוחץ בבחירות האחרונות. בעוד שהפוליטיקאים החרדיים שמרו על גישה זהירה, היה הציבור עצמו ברור ונחרץ בדעתו לחלוטין. מהרגע שהכרעה נמסרה לידי, הצביע הציבור הזה כאיש אחד: לא פתק לבן, לא הימנעות – אלא תמיכה איתנה ונלהבת בזה שייצג קו מדיני תקיף ונחרץ.

אין לנתק את התמיכה המסיבית של המחנה החרדי בנתיניהו מהנושא היהודי ומערכי המסורת. אין ספק שהיתה כאן גם הצבעת מחאה חריפה נגד המגמה של השמאל לטשטש את הזהות היהודית. הליכוד נתפס כמי שקרוב יותר לערכים המסורתיים של העם היהודי. אין זו רק האמירה "בעזרת השם" (החשובה כשלעצמה, וביהדות החרדית אף ציינו את העובדה שבעת העימות לא הזכיר פרס שם-שמים אף לא פעם אחת, בעוד שנתניהו הזכיר את שם ה' כמה פעמים), אלא רטוריקה כללית שיש לה זיקה למקורות ישראל. התקפותיהם של אנשי השמאל על הסיסמה "נתיניהו זה טוב ליהודים", והצגתה כ"הסתה גזענית", חידדו עוד יותר את ההבדל בינם לבין אנשי הימין.

הציבור החרדי תמך בנתיניהו מתוך תקווה שממשלה ימנית תבלום את הסחף אשר חל בנושא היהודי, ותגביר את יהודיותה של מדינת ישראל. הציפייה אינה מתמקדת דווקא בחקיקה דתית (חוץ מאי-אלו תיקונים נחוצים), אלא ביצירת אקלים ציבורי יהודי יותר, בחינוך יסודי לערכי יהדות ומסורת, ובשינוי דמותה האנטי-דתית של התקשורת.

סגנון התבטאותם של אנשים כאריאל שרון, עוזי לנדאו, צחי הנגבי, משה קצב, לימור לבנת, משה פלד ורבים נוספים, שאינם מתביישים לדבר בגלוי על ערכים יהודיים – מעורר הערכה רבה בציבור החרדי. ציבור זה מעריך מאוד דווקא אנשים המוגדרים לא-דתיים, אשר מוכנים להיאבק למען ערכי יהדות ומסורת.

הציבור החרדי, לצד הציבור הדתי והימין האידיאולוגי, יכול להיחשב כיום לגרעין התמיכה המוצק של נתיניהו. מה שהתחיל כתמיכה ב"רע במיעוטו", התפתח בהדרגה לתמיכה חמה ונאמנה. חשוב לשמור על גרעין חם ונלהב

לכל מעשיה, ומכאן הקושי של אדם חרדי להיות שר בממשלה כזאת. הפתרון שנמצא הוא – השתתפות בקואליציה בתפקיד סגני שרים בלבד.

ברור מכאן שההימנעות מהצטרפות לממשלה אינה נובעת מחוסר הזדהות עם המדינה, ולא מחוסר התעניינות בבעיותיה הלאומיות. הרצון לשמש לשון מאזניים הוא אשר שיווה ליהדות החרדית את תדמיתה הבלתי מעורבת וביסס אותה.

תדמית זאת עשתה עוול חמור ליהדות החרדית, ברושם שהיא יוצרת כאילו מוכנים העסקנים החרדיים למכור את עקרונותיהם תמורת תקציבים והטבות. הנטייה היא להאשים בכך את הפוליטיקאים החרדיים, אך למעשה אין הם אלא קורבן של שיטה פסולה, שהשלטון היה מעוניין במיסודה כדי להנציח את תלותם של העסקנים החרדיים בו.

ואולם, אורח-החיים השונה של היהדות החרדית יוצר מצב לפיו אין היא מקבלת את החלק המתאים בחלוקת המשאבים הלאומיים. חלקים רחבים של המערכת הכללית הם מחוץ לתחום עבור יהודים חרדים – מתנ"סים, ספורט, תרבות, בידור, טלוויזיה וכו'. גם החינוך החרדי, המוגדר "מוכר שאינו רשמי", אינו נהנה מהתקצוב שזוכה לו המערכת הממלכתית והממלכתית-דתית. מכאן הצורך המתמיד ב"שתדלנות" במסדרונות הממשלה כדי לקבל תוספת תקציבית, שתאפשר את קיומן הנפרד של מערכות החינוך, התרבות וענייני הדת.

מצב זה היה נוח מאוד לממשלות השונות, שכן בכך היתה להן אחיזה קבועה בשוט להבטחת תמיכתן של המפלגות החרדיות בקואליציה. לעומת זאת, היהדות החרדית יצאה נפגעת משיטה זו מבחינה כלכלית, מוסרית ותדמיתית. מכיוון שההקצבות ניתנו לפי מפתח מפלגתי, קופחו חלקים גדולים ביהדות החרדית שלא היו מקורבים לאישים הפוליטיים הנכונים. גם הפרסומים החוזרים ונשנים בכלי-התקשורת סביב כל הקצבה יצרו רושם ש"החרדים סוחטים את המדינה", בעוד שלמעשה גם אחרי "חגיגת ההקצבות" הם היו עדיין רחוקים מרמת התקצוב של המערכת הכללית.

אך עיקר הנוק נגרם ליכולתה של היהדות החרדית לבטא את דעתה בשאלות המדיניות. הואיל וקיום מוסדותיה היה מותנה ברצונו הטוב של השלטון, נאלצו הפוליטיקאים החרדים להיזהר מנקיטת עמדות נחרצות, מחשש שהשלטון יוחלף, ושהמלך החדש יפרע מהם. בכך עוות הוויכוח הציבורי ביסודו, ודוברי השמאל יכלו להציג את הציבור החרדי כתומך פוטנציאלי של "תהליך השלום".

האמת היא, שרובו ככולו של הציבור החרדי ממוקם על המפה הפוליטית הרבה יותר ימינה מהליכוד. זה ציבור שמחוסן מפני שטיפת-המוח של השמאל אשר חילחלה לתוך כל חלקה טובה בחברה הישראלית. לבו של הציבור החרדי אינו הולך שבי אחר חזיונות "המזרח התיכון החדש", וחגיגת האחוה וההזדהות עם "העם הפלשטיני"

זה, שכן הוא מהווה ליבה לוחטת למעגלי תמיכה חיצוניים ורחבים יותר. גרעין זה עלול להיפגע קשות אם חלילה ייגרר נתניהו להמשיך ב"תהליך השלום" האומלל של ממשלת השמאל. החששות כבר מבצבצים על פני השטח, וקשה לבוא בטענות כלפי הציבור על חשדותיו, שכן הוא נכוון כבר קשות גם בימי מנחם בגין וגם בימי ממשלות הליכוד שבאו אחריו. אובדן תמיכה מהסוג הזה הוא שהכשיר את הקרקע למהפך '92. מכל זה נגזרות שלוש המלצות:

א. בניגוד גמור ליועצי אחיתופל, הממליצים לראש הממשלה נתניהו לזוז כלפי המרכז והשמאל, ראוי לו לזכור שככל שיהיה נאמן יותר לציבור בוחריו המקורי, וככל שיציג עמידה איתנה יותר נגד הלחץ הבינלאומי והשמאל, כן יצטייר בעיני תומכיו כמנהיג נחוש, אחראי וראוי לאמון, והללו ייאבקו למענו על דעת הקהל טוב יותר מכל תשדירי התעמולה של הבחירות. ספרו "מקום תחת השמש" מעיד בנתניהו, שהוא יודע היטב מה צריך לעשות, והציפייה של כולנו היא שכל מה שנכון וזודק ואמיתי על הנייר – יהיה כזה גם במציאות.

ב. נחוץ לחולל מהפך תרבותי-ערכי ולחזור לערכים יהודיים מקוריים. הממשלה צריכה להשתמש בכל האמצעים שברשותה כדי להשריש בלב כל ילד, נער, חייל וסטודנט יחס של קירבה והזדהות עם אוצרות הרוח של העם היהודי ואהבת העם והארץ. כמו כן יש למצוא דרכים להפסיק את העוינות השוררת בכלי-התקשורת כלפי ערכי המסורת. ג. חשוב להשוות בחוק את רמת התקצוב של מערכת החינוך והתרבות החרדית לזו של המערכת הכללית, כדי לבטל את החששות של הפוליטיקאים החרדיים מפני השלכותיו של מהפך שלטוני. כל חלקי הציבור החרדי צריכים להרגיש חופשיים להביע את דעתם בלי שמישהו יוכל לאיים עליהם ב"סגירת חשבון" לאחר הבחירות. ממילא הם יפנו לאותו צד שאליו הם משתייכים באופן טבעי.

המשימות אינן קלות, הקשיים רבים. אך אם הקב"ה חולל לנו את הנס הגדול הזה של בחירת נתניהו נגד כל הסיכויים, ודאי שהוא גם יעניק לנתניהו את הכוחות הדרושים כדי שיצליח בתפקיד ההיסטורי הגדול שהוטל עליו – לחלץ את ישראל מהמלכודת שאליה הוכנסה, ולהצעידיה לביטחון, לשגשוג ולעוצמה רוחנית ■

מדינה יהודית, למרבה הפליאה, זה טוב ליהודים

טוביה בלוי

המהפך של בחירות תשנ"ו מתבטא, כידוע, גם בעליית כוחן של המפלגות הדתיות. בעומק הדברים ניתן לגלות שצד זה של המהפך מתקשר היטב לצידו האחר, הבולט יותר: בחירת מועמד הימין לראשות הממשלה.

הסיסמה "נתניהו טוב ליהודים" התקבלה על ידי השמאל ועל ידי התקשורת המשרתת אותו – בזעם רב, תוך הדגשה על שיוויון חלקם של הערבים בקביעת עתיד המדינה (ולא כאן המקום להתייחס לדמגוגיה הזולה שבטענה כאילו יש בסיסמה הזאת משום גזענות). לסיסמה זו יש קשר לביטוי "המחנה הלאומי", הגדרה שנתן לעצמו הימין. שני ביטויים אלה משדרים את הרעיון שהאידיאולוגיה של הימין מבטאת התייחסות יתר לזהותה היהודית של המדינה, ויחס של עדיפות ועליונות.

במגילת העצמאות מצויים שורשיה של הסתירה העמוקה באשר לזהותה ומהותה של מדינת ישראל, סתירה שמשום מה לא טרחו מנחסי המגילה וחותרמיה לרדת לעומקה. מבחינת תוכנה, עוסקת ה"מגילה" במדינתו של העם היהודי. אך מאידך גיסא היא מזכירה, כמוכר, גם את עיקרון השיוויון מבחינת הגזע, הדת והלאום, וכן את עיקרון החופש וחירות הפרט. אך עיקרון השיוויון המלא עשוי להוביל לידי כך, שבמצב בו מרבית אזרחי המדינה הם לא-יהודים, הם שיקבעו לא רק את הרכב מוסדות השלטון – הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השיפוטית – אלא גם את חוקי המדינה ואת צביונה. אם סיטואציה כזאת, של רוב לא-יהודי, נראית רחוקה מן המציאות, יש לזכור שכבר עתה מתקיימת האפשרות שהמיעוט הלא-יהודי יצטרף למיעוט יהודי במדינה, וכיכרע בכל נושא הנוגע למהותה ולזהותה. עיקרון אחר ב"מגילה", עיקרון חופש הדת והמצפון,

לידי מימוש מירבי ומלא, וכך להביא במשך הזמן לטילוק כל סממן יהודי מן המדינה; או לחפש דרכים למימוש יהודיותה של המדינה, עניין המוזכר גם הוא במגילת העצמאות, כשזו תישמר גם במחיר ויתור מסוים על עקרונות החופש והשיוויון.
מי שמתכחש לדילמה קשה זו, אינו אלא טומן ראשו בחול.

המהפך של בחירות תשנ"ו, על שני חלקיו – ניצחון מחנה הימין והגברת כוחן של המפלגות הדתיות – מבטא את ראשיתו של שינוי בהכרעה בין שתי החלופות שתוארו לעיל. זהו המכנה המשותף לשני חלקי המהפך. והרי אין זה סוד שניצחוננו של מועמד הימין הוכרע לא במעט בכוח ההכרה כי "נתניהו טוב ליהודים", הכרה שהביאה כידוע, גם להתגייסות כמעט מוחלטת של המיעוט הלא-יהודי (ובצדק – מבחינתו) לטובת המועמד הנגדי.

לטובתו של המועמד הנגדי התגייסו גם שתי הזרועות הפועלות להשלטה מלאה של ה"שיוויון" ו"חופש הדת" במדינה, כל אחת בדרכה שלה – התקשורת והרשות השיפוטית. הן פועלות, כידוע, באופן מודע ומוצהר למימושם של אלה, גם בידוען כי בכך הן מובילות לביטול יהודיותה של המדינה בטווח הקרוב.

כיוון שהמחנה הלאומי והמפלגות הדתיות חותרים באופן ברור לשמירת יהודיותה של המדינה שנוסדה בארץ הקודש (ככל שהדבר אמור בקהל בוחריהם, אם לא במעגל נבחריהן), גם על חשבון ערכים ועקרונות אחרים, במידה שאלה מהווים ניגוד לכך – הרי שניצחונם הוא למעשה ראשית מימושה של האופציה היהודית של מדינת היהודים.

שליטי התקשורת והשיפוט במדינת ישראל חותרים במפורש לכיוון ההפוך, שהוא שמירת יהודיותה של המדינה אך ורק במידה שאינה סותרת את עקרונות השיוויון והחופש. ייתכן שאנו מצויים עדיין, לפחות למראית עין, במצב המאפשר שמירה על מנה כלשהי של יהודיות המדינה, מבלי שתיפגע על ידי העקרונות הנזכרים; אך לטווח רחוק יותר, ומבחינה מהותית, מצויה יהודיותה של המדינה בכיוון של חיסול, מנקודת ראותו של השמאל.

ידוע לכל, כי אבירי הדמוקרטיה של השמאל ניצלו היטב את שלטונם לצורך הגברת כוחם במדינה, בעשרות ומאות מקרים של הפרת כללי הדמוקרטיה. מוכרת היטב היא גם הסיסמה המושמעת להצדקת צעדיהם: "על הדמוקרטיה להגן על עצמה". כלומר, כשמתעורר שמץ של סכנה, קלושה ככל שתהיה, להמשך שלטון הדמוקרטיה, יש לנקוט באמצעים אנטי-דמוקרטיים כדי לדכא ניצן זה. למראית עין, זהו פיתוח של רעיון חז"ל: "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", המופיע בהקשר של "פיקוח נפש דוחה שבת".

עשוי להביא לידי כך שלא יהיה למדינה כל סממן יהודי, מכל בחינה שהיא. לא קשה לדמיין מצב שבו, על פי שני העקרונות הדמוקרטיים של שיוויון ושל חופש, מחליטה הכנסת, למשל, לבטל את חוק השבות, לשנות את יום המנוחה הרשמי ליום א' בשבוע (או יום ו'), לבטל את לימודי התנ"ך וההיסטוריה היהודית בבתי הספר, לקבוע את שפת המדינה הרשמית כאנגלית, צרפתית או אף ערבית, ועוד כהנה וכהנה החלטות המוחקות את סממניה היהודיים של המדינה.

אם בעבר היה צורך בדימוין פרוץ כדי לדמיין מצב כזה, הרי דומה שעתה יכול כל אחד לראות בעיני רוחו את הדבר – בעידודה ובהמרצתה של התקשורת הישראלית ובסיועו המאסיבי של רשויות המשפט.

השאלה הנשאלת היא, כמובן: במה תתבטא יהודיותה של המדינה במצב המתואר, ובמה מתבטאת כיום יהודיותה של המדינה, כאשר כל סממניה היהודיים ה"מינימליים" הם בעלי תוקף רופף וזמני?

אינני יודע אל-נכון מה חשבו על כך מנסחי ה"מגילה" וחותמיה. סביר שלא עלתה בדעתם סיטואציה כמתואר. אפשרות אחרת היא, שבכל מקום בו נרמז ב"מגילה" ליהודיותה של המדינה, הכוונה היא לכך שהמדינה היא "מיסודו של העם היהודי". כלומר, שזוהי מדינה במזרח התיכון, אשר הוקמה מתוך שליחות של בני העם היהודי ושאיפה לקיים דמוקרטיה למופת, הבנויה על עקרונות השיוויון ועקרון החופש (שני עקרונות שעד לכתבת שורות אלה אינם מיושמים באף אחת ממדינות המזרח התיכון, כולל המדינה הפלשתינאית ההולכת ומתהווה).

וכך, גם אם שמה של המדינה, "מדינת ישראל", מהווה על פי משמעותה של מגילת העצמאות רמז להיותם של מייסדיה בני העם היהודי – הרי שעל פי עקרונות השיוויון והחופש הגלומים בה, ניתן לשנות גם אותו; כשם שניתן לשנות את גבולותיה, או למזגה עם המדינה המתהווה בינה לבין הירדן ולקרוא להן בשם אחד: "פלשתינה".

מהם אפוא הסייגים שימנעו את ביצוע חזון "אלטנוילד" זה, בעזרת רוב מזדמן בכנסת? ובלשון אחרת: מה יבטיח את יהודיותה של המדינה לאורך ימים, לנצח "יחסי" לפחות?

רבים מסכימים שיש לנקוט אמצעים מעשיים ותכליתיים לשמירת צביונה היהודי של המדינה. מצד שני, סיסמאות כגון: "השתתות המדינה על בסיס ערכי התנ"ך ומורשת היהדות", אינן בנות ביצוע. שהרי ממה נפשך: אם הכוונה היא לאותם ערכים שנתקבלו, באופן מוצהר לפחות, כערכי התרבות האנושית כולה – כמו צדק, יושר וכו' – הרי שאין כאן שום ייחוד יהודי דווקא, שכן ערכים אלה הם עתה נחלת חלק גדול מן האנושות. ואם הכוונה היא לערכים בעלי צביון דתי או לאומי כלשהו (כמו: שפה, לוח השנה, חומר הלימודים בהיסטוריה וכו') – כבר נאמר כי אין כל מניעה, במצב הנוכחי, לסלקם ולשנותם.

ניצבת אפוא כיום בפנינו ברירה חדה ביותר: או להמשיך ולקדם, בעזרת התקשורת ורשויות המשפט, את עקרונות החופש והשיוויון המופיעים במגילת העצמאות, ולהביאם

– בתחומים השונים (כולל שימת הקץ להסתה התקשורתית נגד הדת ונגד המחנה הלאומי) – לא יימנע חלילה המהפך הבא, מידי הלא־יהודים המגבירים כוחם, יחד עם קורבנות שטיפת המוח האנטי־לאומית והפרשנות המשפטית האנטי־דתית.

עם זאת, יש לראות תקווה וסיכוי לבלימת תהליך זה, בגידולו המתמיד של הכוח האמוני במדינת ישראל, למרות שטיפת המוח התקשורתית. זוהי תופעה יציבה, ויציבה היא גם, כפי הנראה, התייצבותו הברורה של הציבור הדתי ותחרדי בצד הימני של המפה הפוליטית, על אף פקטורים שהיו בעבר (מסיבות שלא כאן המקום לפרטן). לאור זאת, ניתן לקבוע שברית זו, שלמעשה היא טבעית לחלוטין, טומנת בחובה את אחד מעוגני ההצלה של יהודייתה של מדינת ישראל. ברית זו יש לטפח ולחזק למען עתידה של מדינת היהודים ■

אך מהתנהגותו זו של השמאל, עולה מסקנה ברורה: גם המחנה הדתי־לאומי צריך לקבוע כי "על המדינה היהודית להגן על עצמה", כלומר – על יהדותה, שהיא עצם קיומה ובסיס הקמתה. אם אלה, שהעקרונות הנעלים ביותר בסולם הערכים שלהם הם עקרונות החופש והשיוויון, מוכנים לוותר עליהם למען התקיימותם בטווח הארוך והרחוק יותר – לא כל שכן אלה שעקרונות אלה אמנם חשובים להם, אך הם משניים לעומת עקרון יהודייתה של המדינה.

הרי כל הדם שנשפך במשך עשרות שנים, לפני קום המדינה ובשנות קיומה, יכול היה להיחסך אילו הצטרפו מלכתחילה לרעיון (המבוטא באמנה הפלשתינאית שלא בוטלה) של מדינה דמוקרטית לכלל אזרחיה והמונהגת על ידם – ברחבי פלשתינה.

ייאמר נא אפוא בבירור: אם לא יינקטו צעדים מיידיים ויעילים להגברת יהודייתה של המדינה ולהבלטת יהדותה